Deák Dániel

Keresztény demokrácia?

VISSZHANG - LXII. évfolyam, 30. szám, 2018. július 27.

Május óta már nem hallunk arról Magyarországon, hogy illiberális demokráciában élnénk. Ehelyett a tájékozódni vágyó magyar polgár a kereszténynek mondott demokrácia értékvilága felé fordulhat. Bár nehéz lenne megmondani, hogy ez valójában mit is jelent, azt azért joggal feltételezhetjük, hogy ez a keresztény demokrácia nem azonos azzal, amit a második világháború után Európa kereszténydemokráciának ismerhetett meg (vö. Lipovecz Iván: *Párttörténet, ÉS*, 2018/21., május 25.).

Alkotmányos önazonosság és kereszténység

Magyarország Alaptörvényének preambulumában az olvasható, hogy tiszteletben tartandók „történeti alkotmányunk vívmányai”, az azonban nem derül ki, hogy milyen tartalommal bír Magyarország történeti alkotmánya, az pedig még kevésbé, hogy mit értsünk annak vívmányain. Az immár hetedik alkotmánymódosítás ereje folytán Magyarországnak van alkotmányos önazonossága, sőt, annak – és a keresztény kultúrának – a védelme az állami szervek kötelessége. Mivel az alkotmányos önazonosság a történeti alkotmányban gyökerezik, aminek jelentése azonban tisztázatlan, nehéz lenne megmondani azt, hogy mit kell védelmezniük az állami szerveknek. Hasonlóképpen nem szolgál az Alaptörvény eligazítással a megvédendő keresztény kultúra mibenlétére vonatkozóan.

Tudható az Alaptörvényből az, hogy a magyar állam a „keresztény Európa” részévé vált, és az is, hogy a kereszténység „nemzetmegtartó” erő. A politikai kereszténységnek van jelentősége, sőt, pozitív szerepe az európai demokráciák legújabb kori történetében. Olaszországban például a Democrazia cristiana megalapításának eszmei alapjaként az 1943-ban megfogalmazott Codice di Camaldoli szolgált, egy olyan dokumentum, amely egyszerre keresztény és demokratikus, sőt, a társadalmi szolidaritás erőteljes kifejezésének is lenyomata.

Egészen más a helyzet a politikai kereszténységgel akkor, ha a kereszténységet az ún. új jobboldal erői társítják a politikához, akik a kereszténységet és a keresztény kultúrát nem a befogadás szellemében fogják fel, hanem a kereszténynek és nem kereszténynek tekintett társadalmi csoportok közötti mesterséges megkülönböztetés szándékával használják fel. Jörg Haider pl. arról beszélt, hogy szükséges úgymond „a hazához való jog” biztosítása. Demokratikus viszonyok között ugyan értelmezhetetlen az etnikai sokszínűséggel szemben nyújtandó alkotmányos védelem követelménye, az új jobboldal hívei azonban hangsúlyozzák a tömegdemokrácia és a liberalizmus visszásságait, tagadják az emberi jogok egyetemességét, és kívánatosnak tartják az etnikai homogenitást. Megjegyzendő: korántsem magától értetődő az, hogy az új jobboldal kirekesztő politikájához miként társulhat a kereszténység, amelynek alapállása – bármilyen összefüggésben vizsgáljuk is – univerzalista, az evangelisták ugyanis arra kaptak meghívást, hogy tegyenek tanítvánnyá minden népet.

Kulturális kereszténység

A keresztény demokrácia értékeinek alkotmányos rendbe emelése nehezen látszik összebékíthetőnek az általános diszkriminációtilalomnak a magyar alkotmányban is elismert követelményével, miszerint magyar állampolgárok között nem megengedhető a különbségtevés egyebek mellett a lelkiismereti meggyőződés alapján. Megfontolandó mégis: a kereszténység mint a mai magyar állam alkotmányban kinyilvánított

eszmei forrása nem azonos az egyes polgár lelkiismereti meggyőződésével. Elfogadható érv lehet ezért az, hogy biztosítható az egyéni lelkiismereti szabadság akár azok számára is, akik nem keresztények, nekik is tiszteletben kell azonban tartaniuk az államszervezés alkotmányba foglalt keresztény irányultságát, a kulturális kereszténység dominanciáját.

Az ugyanakkor nem vitatható, hogy a homogenizációs kényszer a kultúrák egymás mellett élését megnehezíti. Nehézsége támadt például annak a lutheránus finn asszonynak, aki – Olaszországban élve – kifogásolta, hogy a községi iskola osztálytermeiben a gyermekeinek el kellett fogadniuk a katolikus hitre utaló feszület jelenlétét. Az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt folyó jogvita során végül elfogadhatónak bizonyult az olasz kormány azon érve, hogy a feszület közintézményben való elhelyezése ma már elsősorban nem vallásos, hanem kulturális tartalmakat hordoz, a domináns kulturális hagyományokat viszont tiszteletben kell tartania a bevándorlónak is (Lautsi, No. 30814/06).

Nem alaptalan arra gondolnunk, hogy amikor a hetedik alkotmánymódosítás révén a keresztény kultúra mintegy állami védelem alá helyeződött, akkor az alkotmánymódosítás előkészítése során a jogalkotó figyelembe vette a Lautsi-ügyben meghozott ítéletet, amelyből a vallásos és kulturális tartalmak közötti különbségtevés lehetőségére következtetett. Nem megkerülhető mégis a kérdés: a gyakorlatban vajon sikerül-e elérni azt, hogy a keresztény kultúra államilag kiemelt tisztelete folytán megőrizhető legyen az állam világnézeti semlegessége? Bizonyosan nem engedhető meg az, hogy állami szervek hátrányos megkülönböztetést alkalmazzanak, ami olyan alkotmányos értékek megsértéséhez vezethet, mint a vallásszabadság vagy a politikai értékek közötti tájékozódás szabadsága.

A kereszténység állami rangra emelésének nyilvánvaló korlátja a szekularizmus alkotmányos követelménye. Állam és egyház elválasztása ellen lehetséges érvelni azzal, hogy a szervezeti különválasztás sérti annak a funkcionális összefüggésnek a logikáját, amelynek jegyében a keresztény egyházak morális felügyeletet gyakorolnak a világi szervek működése fölött, ennek a felügyeletnek a korlátozása pedig óhatatlanul társadalmi hiányhoz vezet. A szekularizáció ugyan valóban törést jelent a polgárok életében, azonban nincs ma társadalmi erő, amely a hitelükből sokat veszített keresztény egyházak helyébe léphetne. Az egyébként elerőtlenedett egyházakat adminisztratív eszközökkel visszahelyezni a szekuláris állam előtti helyzetükbe azon alkotmányos ideál ellehetetlenüléséhez vezetne, hogy szabad egyház működhessen együtt szabad állammal.

Mivel a keresztény nemzetállam fogalmának az alkotmányos rendbe való beillesztése anakronizmus, a keresztény demokrácia értékei a mai Magyarországon kifejezett formában nem az Alaptörvényben, hanem csak a közbeszédben, az uralkodó párt ideológiájának részeként jelennek meg. Az a megoldás érvényesül, hogy az Alaptörvénybe az állami működést illető keresztény jelző nem került bele, abból azonban egyértelműen kiolvasható. Ennek következtében a demokratikus államok történetéből megismert kereszténydemokráciával nem azonos keresztény demokrácia a nyomásgyakorlás, sőt, a megbélyegzés eszköze lehet a napi gyakorlatban. Azért, hogy ide jutottunk, nem menthetők fel a felelősség alól az egyre nyilvánvalóbb önértékelési zavarokkal küzdő keresztény intézmények sem.

Ortodoxia és ortopraxis

A Názáreti Jézus mai tudomásunk szerint nem vallási tanokat hirdetett, hanem humanista etikát. Nem is volt egyedül, hiszen korában számos prófétai igénnyel fellépő vándortanító volt, akik a Názáretihez hasonló tanokat hirdethettek. Bár az örömhír megkülönböztetett címzettjei a szegények és a fogságban szenvedők, az, hogy a katolikus egyház kifejezetten szociális kérdésekkel foglalkozik, csak XIII. Leó pápával kezdődött, aki 1891-ben adta ki *Rerum novarum* kezdetű enciklikáját.

A második vatikáni zsinatot követően vetélkedés kezdődött a zsinati örökségért. Ennek során fokozatosan többségbe kerültek a maradiak, és jellemzővé vált a zsinathoz való kétértelmű viszonyulás. Joseph Ratzinger például ismert arról, hogy szerinte a zsinati tanítás egyszerre képvisel folytonosságot és

megszakítottságot. A Hittani Kongregáció 1984-ben adta ki *Libertas nuntius* kezdetű tanítását, amelyben meglehetős türelmetlenség tükröződik a társadalomkritikus latin-amerikai egyházi személyiségekkel és tanításukkal szemben. Kitörést ebből a helyzetből Ferenc pápa fellépése jelenthet, aki nem egyszerűen a zsinati örökségből merít, hanem egyebek mellett az *Evangelii gaudium* kezdetű buzdításában és a *Laudato si'* kezdetű enciklikájában is hitet tesz amellett, hogy egy szegény egyház tegyen a szegényekért.

A társadalmi bajokkal való nyílt szembenézés elmaradása a teodicea morálteológiai kérdésének elhanyagolásához vezetett. A középkorból származó természetjogi kategóriák napjaink valóságára való reflektálatlan alkalmazása, a közjóra és a gyakorlati bölcsességre való üres hivatkozás mind-mind megkönnyítik a politikai hatalommal való visszaélés gyakorlatát és a humán értékek lerontását. Innét nézve majdnem mindegy, hogy a katolikus egyház erőtlenségének oka a szervezeti válság, a pasztorálás hibái, a megmerevedett teológiai antropológia vagy a morálteológiai hiányok.

A keresztény egyházak nem tisztázták felelősségüket abban, hogy miként érvényesíthető a humanista etika peremfeltételek között, drámai helyzetekben. Ha az ortodoxia (a hitről való igaz tanítás) nem párosul ortopraxissal, vagyis a társadalom számára látható példaadással, akkor a tanítás maga is veszít erejéből, sőt, elhiteltelenedik. A kereszténydemokrácia jobb sorsra érdemes eszméjével való politikai visszaélésért a felelősséget nemcsak az antihumánus politikusoknak kell viselniük, hanem azoknak a kereszténynek is, akik akaratlanul bár, de maguk is hozzájárulnak a politikai kirekesztéshez.

Fundamentalizmus

A hit megvallása kizárólagosságra tart igényt: ha meggyőződésem az, hogy jól értettem Isten szavát, akkor igényt tarthatok arra, hogy ez ne csupán egyéni vélekedés legyen, hanem egyúttal érvényes világmagyarázat. E meggyőződés kizárja azt a lehetőséget, hogy mások más álláspontonlegyenek, ekkor pedig lehetetlen nem csupán a kiegyezés, de egyáltalán párbeszéd folytatása is. Ily módon minden vallás magában hordja a fundamentalizmus lehetőségét.

Fundamentalizmus mindenekelőtt a *Biblia* nem kritikai olvasata, ami eredetileg fatalizmust foglal magában, vagyis a gondviselésnek kitettségről való meggyőződést. Mózes népének tagjai például nemegyszer olyan gondolkodási séma foglyává váltak, hogy aki kap, az Isten áldása, aki nélkülöz, netán beteg vagy szegény, az pedig Isten büntetése. Ma már a történeti kritika módszerével közelítünk a kanonikus szövegekhez, sőt, arra törekszünk, hogy a szöveg struktúrájából hermeneutikai módszerrel vonjunk ki üzenetet, azt feltételezve, hogy a szöveg túlmutat önmagán.

A vallásgyakorlás kizárólagosságra törekvő egyházi álláspontja minden bizonnyal megkönnyítette a kirekesztő politizálás elterjedését. A vallási türelmetlenség mögött olyan teológiai antropológia rejlik, amelyben a lelkiismereti szabadság elfedődik, az emberi méltóság tisztelete pedig a felsőbbség megítélésének feltételévé válik. E felfogás párhuzamba állítható az etnikai homogenitást érvényesítő politizálással: az „igazak" és a „tévedésben lévők" közötti különbségtétel alig különbözik attól, ahogy a politikai hatalom megkülönböztetést alkalmaz például etnikai csoporthoz való tartozás alapján.

A *Dei verbum* kezdetű zsinati dogmatikus konstitúció megerősíti azt, hogy hitünk egyházban való gyakorlása során alá vagyunk vetve a püspöki tanító hatalomnak, amelynek felkent képviselője kizárólag hivatott az ige hiteles magyarázatára. Ha azonban a pasztorált hívek véleményeltérése nem tolerálható, akkor ugyanahhoz a türelmetlenséghez juthatunk, mint amely a politikában az új jobboldal sajátja. Igaz, az egyházban nem a hasznosság és hatékonyság jegyében zárják ki a vélemények egyeztetését és központosítják a döntéshozatalt, de ha a tanítói hatalom álláspontja nem párbeszédből születik, akkor a végeredmény ugyanaz: a hívek, illetve a polgárok lelkiismereti szabadságának korlátozása.

Kirekesztő egyházkép bukkan fel a Hittani Kongregáció 2000-ből származó *Dominus Iesus* kezdetű nyilatkozatában, ami nemcsak az ökumenizmus akadálya, hanem a társadalom számára is negatív

üzenetet közvetít. Ha a katolikus egyház önképe olyan, hogy közelíti magát a „tökéletes társasághoz”, ugyanakkor kirekeszt az egyház fogalmából sok évszázados történelemre visszatekintő keresztény közösségeket, akkor ez megkönnyíti az olyan politikai hatalom dolgát, amely maga kíván dönteni abban, hogy valamely mozgalom elismerhető-e egyháznak, vagy csak jámbor egyesületként léphet fel az állami szervek előtt. A katolikus egyház nemegyszer diadalmas, sőt, harcos egyházként látja és láttatja magát. A militáns hangok időről időre felerősödhetnek, és a tolerancia megvonása akár erőszakhoz is vezethet. Ez esetben a vallás nem a megbékélést szolgálja, hanem ellenkezőleg, az erőszak okozójává és igazolásának eszközévé válik.

A megmerevedett és a társadalmi problémáktól elszigetelt egyházi tanítással szemben ellenpéldák is hozhatók. Ezek közül kiemelkedő jelentőséggel bír a bűnös struktúrákról – vagyis a kizsákmányolást lehetővé tevő társadalmi viszonyokról – szóló gondolatok megjelenése a felszabadításteológiáknak köszönhetően. A nyíltan vállalt társadalomkritika természetes módon az autoriter politikai törekvések ellen irányul, és az értékek pluralizmusa melletti kiállást erősíti meg.

Kereszténydemokrácia és keresztény demokrácia

A nyugat-európai kereszténydemokrata pártok felfogásában a kereszténység magánügy, és e pártok – demokrata meggyőződésből – az állam világnézeti semlegességéhez is szigorúan tartják magukat. A keresztény értékek az aktivisták egyéni szintjén válhatnak láthatóvá, bár a kereszténység jellemző módon esetükben sem arról ismerhető fel kívülálló számára, hogy keresztény vallási szertartásokon tűnnek fel, hanem arról, hogy humanista etika megvalósítására törekednek. Ezért az sem véletlen, hogy bár az Európai Gazdasági Közösségről szóló római szerződés művének létrehozásában a meghatározó szereplők kereszténydemokrata politikusok voltak, keresztény értékek sem ekkor, 1957-ben, sem a későbbi módosítások során nem kerültek be az elkészült okmányokba nemhogy vallási, de még kulturális értelemben sem.

Az Alaptörvényt létrehozó magyar jogalkotó az ún. keresztény demokrácia örve alatt összekapcsolta az állam működését a keresztény értékekkel. Mivel az ilyen összefüggés szekuláris államban értelmezhetetlen, ezzel súlyos jogbizonytalanság jött létre. Állam és kereszténység ilyen szerencsétlen összekapcsolása tehertétel a kereszténységen is. Ha ebben a helyzetben az igazság kizárólagosságára irányuló tanítással és az önmagát tökéletes társaságnak gondoló egyház felfogásával találkozunk, akkor rövid út vezet a jogkorlátozó és diszkriminatív politikai hatalom igazolásához. Ha ellenben az emberi méltóság feltétlenségét valljuk, és kereszténynként kiállunk a szegények ügye mellett, akkor hívőként és polgárként is megerősödhetünk a kisajátító politikai törekvésekkel szembeni ellenállásban.